
Kultúra

Embertan Győrzámolyban

TURCSIK GYÖRGY

*Tudom, mitől döglök a légy.
Tudom, ki hord rongyot, ki selymet.
Tudom, mi csúnya és mi szép.
Tudom, melyik mily nedvet enged.
Tudom, minden mögött van ok.
Tudom, ki dolgozik, ki tepsed.
Csak azt nem tudom: ki vagyok?*

*(Francois Villon a Kérdések kérdése,
Mészöly Dezső fordítása)*

Miért nem sikerül nekem is az, ami másnak? Miért kell szót fogadni a felnőtteknek? Miért vannak szomorú dolgok is a világon? Miért égnek gyertyák a temetőkben november elején? Sétált-e kézenfogva kedvesével a neandervölgyi ember? Gyönyörködött-e Dzsingisz kán a naplementében? Látott-e ufót Mátyás király? – Kérdések. Fontosak? Igen, mert gyerekek kérdeznek, és a gyerekek fontosak. Nem is az a leghőbb vágyuk, hogy minden kérdésükre pontosan válaszoljunk, sőt, ha nagyon patent a válasz, akkor el sem fogadják. Kérdezni akarnak. Kérdést feltenni jó kaland. S egy kalandort boldogsággal tölt el az is, ha társat talál, aki vele együtt kalandozik.

Nem jó, hogy túl kevés alkalmuk van gyerekeinknek arra, hogy kérdéseiket föltegyék. Mert mi, felnőttek, szeretjük a rendet, teljesítjük a tantervet, és nem jut hely és idő a fentiekhez hasonló „fontos” kérdésekre. Megtanítjuk a matekot, biológiát, nyelvtant, földrajzot s a többit. Konkrét kérdésekre konkrét válaszokat adunk. Az igazán fontos kérdések pedig bennük maradnak, s kérdőjellel görbitik személyiségüket, nyakatekertté teszik gondolkodásukat.

Hát igen. Ki vagyok tulajdonképpen? Ki vagyok én, aki iskolába járok, aki pályát választok, aki adót fizetek, aki gyereket nevelek, aki sztrájkolok, aki nyaralni megyek a tengerpartra, és egy korsó sörtől jól akarom érezni magam? S ki vagyok én, hogy mindig mások mondják meg nekem, milyen legyen az ízlésem? Ki vagyok én, hogy mások intézzék a sorsomat?

Győrzámoly

Kis falu a város közelében.

„960 kath. lak., paroch. templommal. Fekete földű róna határa első osztálybeli” – olvassom Fényes Eleknél (Magyarország geographiai szótára, Pesten, 1851.).

„ősi Héderváry-birtok, mely a hédervári uradalom többi birtokainak sorsában osztóztott... a lakosok hitel- és fogyasztási szövetkezetet tartanak fenn. Ide tartoznak Gyűrűs, Patkányos és Törös puszták.” (Magyarország vármegyéi és városai. Szerkeszti Dr. Borovszky Samu. Győr vármegye. Budapest, Országos Monográfia Társaság. é.n.)

A régi adatok azóta megváltoztak, a régi életforma és életvitel lenyomatai azonban megmaradtak. Az emberben sokáig tovább él a múlt. A jelen és méginkább a jövő azonban új követelményeket támaszt. Ha az új kereteket próbálom régi tartalommal megtölteni, valahol űr marad, másutt meg erőszakot kell tenni vagy a tartalmon, vagy a formán.

Elkerülhetetlenül másnak, másoknak adja át az irányító szerepet az, aki nem tud lépést tartani a társadalom, gazdasági élet, jog, erkölcsök, ízlés s egyebek változásaival. Mindezek pedig meghatározzák az egyént is, közösséget is. Nem vitás, hogy vannak általunk elismert tekintélyek, akiknek önként teret engedünk az életünkben s döntéseinkben. Akikre átruházunk értékítéleteket, hatalmat. De az sem tagadható, hogy nem ritkán megkérdézzük nélkül, vagy akarunk ellenére döntöttek-döntének helyettünk, s számunkra nem marad más lehetőség, mint sodródni az árral. Hacsak nem számoljuk fel szellemi-lelki elmaradottságunkat, műveletlenségünket, ezáltal biztosítva személyi autonómiánkat.

Műveljük meg hát a műveletlent! Vannak műveletlen földek? Ne hagyjuk parlagon; ne hagyjuk, hogy kivonják a mezőgazdasági művelésből, és – mondjuk – hulladéktároló legyen rajtuk!

Nem kellene ugyanennyire fontosnak tartanunk, hogy me maradjanak parlagon emberi szellemek-lelkek, ne legyenek kultúrszeméttárolók? Nem. Nem, hanem ennél sokkal fontosabbnak kell tartanunk!

Az a kísérlet, hogy lehetőséget nyújtunk gyermekeinknek megművelni a világnak azt a részét, amit a bőrük határol, nem új találmány. Régóta és sokan csinálják. A mi kísérletünk csak egy a sok közül. Szívesen beszámolunk róla. A többszám használata indokolt. Kísérletünk vezetője tanítvány volt, mielőtt tanító lett. Hozta magával elődeinek örökségét, és hálás érte. Másrészt az a fajta emberművelés, amiben felnőtt s amit folytat, föltételezi a közösséget. Néhány lelkes ember 1989 óta alapítványi formában (ABLAK Alapítvány, Győrzámoly) dolgozik annak érdekében, hogy előmozdítsa a falusi – elsősorban szigetközi – tanulóifjúság művelődését. Ez a munkaközösség úgy véli, társadalmunk súlyos hiánybetegségeiben szenved. Földünkön ma az emberek többsége nem élhet a tetszése szerint, nem élheti a maga életét. Szeretnénk támogatni és ösztönözni azt az oktató és nevelő munkát, amely gyógyítja és fejleszti a fiatalok beteg és hiányos értéktudatát, megszünteti az embertyomorító hiányokat és torzulásokat. Szeretnénk segíteni a felnövekvő nemzedéket abban, hogy életét remekművé tehesse.

A győrzámolyi iskola tantestülete kezdettől kész volt együttműködni ebben a munkában, majd jó partnerből a kísérlet résztvevője, sőt gondoskodó gazdája lett.

Kérdezzünk együtt!

A közeli Győr régebben sok munkalehetőséget kínált a viszonylag alacsonyabb képzettségű munkavállalók számára is. Helyi munkalehetőség a termelő szövetkezeten kívül kevés volt. A fiataloknak nem volt igazi hajtóerejük a tanuláshoz, s az ittmaradás tekintetében negatív szelekció érvényesült. Arra lehetett számítani, hogy ha nem teszünk elene, akkor a faluban a kevésbé tehetséges, kevésbé kreatív, kevésbé művelt emberek maradnak, amiért is a falusiak-városiak közötti szakadék szélesedik és mélyül, s a felzárkózás reménytelenné válnak.

A pályaválasztási lehetőségek némileg megváltoztak. Ebből új feladat adódott: fiataljaink versenyképességét növelni! Ne induljanak eleve hátránnyal! Hogy helyesen értékeljék önmagukat, tanítsuk meg őket helyesen kérdezni!

Mindegy, hol kezdjük. Akár ott, hogy „Hogyan tudok érvényesülni a munkaerőpiacon? Mit vesznek meg? Mire van kereslet? Miért? Mit tudok kínálni? Életem alakításához csak a piaci adásvétel kérdéseivel foghatok hozzá? Nem vagyok én több, mint árucikk? Mit jelent embernek lenni?...” – és máris bent vagyunk azon kérdések sűrűjében, amelyeket néha osztályfőnöki órákon vettek elő, de valahogy erőtllenül. Legyen hát egy olyan tantárgy, s olyan tanítási óra, hogy az emberlét kérdéseinél annyit időzhessünk, amennyit a gyerekek igényelnek! Kérdezzenek, s ha nem, hát kérdezzünk velük együtt! Remélhetőleg így majd fölfedezik saját erőforrásaikat, szélesedik látóköriük, elnyerik a valódi döntési képességet, és művelt emberként képesek lesznek a maguk sorsát jobbitani.

Ez a tantárgy, a tanítási órák, a megírandó tankönyvek, különbözni fognak attól, amit annakidején megszoktam az iskolában. Bár nekem tökéletesen megfelelt, ahogy pl. Somogyi tanár úr odaállt az első pad elé, megkérdezte hol is hagytuk abba, s aztán töviről

hegyire elmagyarázta az anyagot, mi meg jegyzeteltünk. Később a főiskolán is „előadásokat” hallgattunk.

Azóta széles körben elterjedt oktatási módszer a dialógus, valamint az új ismereteknek a tanulókkal való fölfedeztetése. De ha kitűzött célunkat el akarjuk érni, akkor itt még fokozottabban kell foglalkoztatni a gyerekeket. Itt nem lehet hallgatóság. Itt önmagukat, környezetüket, a világot boncolókésk alá vevő kutatók és kutatócsoportok kellene. Hogyan fog ez menni? Ráharapnak-e a gyerekek? Ráéreznek-e a kutató vizsgálódás ízére? S találnak-e magukban valamit, ami önbecsülésüket növeli? E kérdésekre már megkaptuk a választ. A gyerekek kedvenc óráik között emlegetik a kultúrát, és ezt a házi feladatot veszik előre a napköziben. Megígértem, hogy akik szépen, okosan dolgoznak ki valamilyen témát, nevüket a készülő tankönyv szerzői között fogom felsorolni.

Minek nevezzelek?

Már a kísérlet kezdetén nevet kellett adni tantárgyunknak, annak ellenére, hogy tartalmát még csak nagy vonalakban tudtuk megfogalmazni. A *Kamarás István* által vezetett Embertan Műhely kért fel arra, hogy kísérletünket 1992 júniusi összejeövetelükön ismertessem. Megállapították, hogy munkánk lényegében az embertan egyik változata, s jöllehet ezt a nevet ajánlották, mi mégis a kultúra (először kultúratörténet) nevet választottuk. E szót leginkább a műveltség-művelődés jelentéstartalommal használták. Latin alapszava, a *colo* 3. -ui, cultus többek között azt jelenti: földet művel, nemesít, ünnepet ül, tiszteli Istent. Szívem szerinti jelentések. A földművelésről eszembe jutnak a ringó búzamezők, a ropogósra sült kenyér, s a családapa, aki megszegve kenyereit, saját életének egy szeletét is nyújtja gyermekeinek, s vele azt a folytonosságot is, ami a mindig magasabb szintű rendbe újrafarmált világot szerves egységbe fogja. S látom magam előtt *Éxupéry Kis Herceget*, e tűnékeny, égből pottyant kis csodát. Eszembe jut, hogy a munka s a tanulás nemesít, de nem csupán a dolgoztatás óráit idézi a szó, hanem az ünnepélyt is, mikor „ballag már a vén diák tovább... tovább...” – hová? Ezt már *Zelk Zoltánnal* kérdezem:

Szélfúttá levél a világ.

De hol az ág? De ki az ág?

(Két sor)

Bizony, a kérdések messze visznek. „Túl-túl a határokon...” (Bródy), túl a világon... Így aztán lelkiismeretem is tiszta. Tudok válaszolni azoknak, akik megkérdezik, hogy katolikus pap létemre miért nem hittant tanítok az iskolában? Tantárgyunk elnevezése a válasz: kultúra. Minden művelés valamiképpen önművelés. Hitem szerint pedig az ember életfeladata az, hogy önmagán az Istenhez való hasonlóságot kiművelje. Sokan, sokféleképpen próbálkoztak ezzel. Sikerral is, kudarccal is. A jó példa vonz, más kárán pedig tanul az okos. Az iskola feladatának azt tartom, hogy hitelesen informáljon. Személy szerint az én élesztő kovászom a Názáreti Jézus evangéliuma. Ám én az „üzletemben” nem élesztőt kínálok, hanem kenyeret. Szeretném közreadni mindazt, ami egyetemes érvényű, mindenki számára „ehető”. Ebben áll az én szolgálatom. Rábízom a „vevőre” (a tanítványokra és családjukra), hogy mit kezdenek e kenyérral.

Ezennel egy zavarforrást is megszüntettünk. Egy időben bevezették az iskolában a világnézetünk alapjai c. tantárgyat. Arra szolgált, hogy egy bizonyos kötelező ideológiát csöpögtessen a fejekbe. Az ántivilágban és manapság is sok szó esik az iskolai hittanoktatásról. Szeretnék nagyon határozott különbségtételt tenni. Egyik oldalon vannak az embertan különböző próbálkozásai, így a kultúra is, a másik oldalon pedig a hittanoktatás. A kettő nem ugyanaz. A kettő nem vagylagos („aki nem jár hittanra, tanuljon kultúrát”). A kultúra s általában az embertan nem a hittanoktatást akarja előkészíteni, sem pótolni, sem becsempészni. Egész egyszerűen azt akarjuk elérni, hogy a tanulóifjúság széles körű ismeretekkel rendelkezék arról, hogy mit jelent embernek lenni. A hitbéli elköteleződés nem az iskolai kultúra, mint olyan, illetékességi körébe tartozik.

Tanmenet

Két tanév telt el a kísérlet kezdetétől. A tapasztalatokat összegyűjtve olyan tanmenet látszik célravezetőnek, amely nem valami előre konstruált gondolati rendszert követ (mint pl. az etika, a maga definícióival és divízióival, stb.), hanem a gyerekek sajátos élethelyzetéből kiindulva

úgy teszi fel a kérdéseket, amint azok mintegy spontán előtörnek. Így pl. az elsős kisgyereket szeptemberben talán az izgatja legjobban, hogyan viselkedjek ebben a számára új s némileg idegen világban? A serdülőt érdekli, kinek van joga megmondani azt, hogy mi a jó és mi a rossz. A természet tavaszi újjászületése fölveti az élet megújulásának és pl. az örök fiatalságnak a kérdését... Talán csapongó a témavezetés, de inkább azt mondanám, valami-féle csigavonal mentén haladunk felfelé. Újra és újra fölteszük kérdéseinket, s megpróbáljuk mindegyre magasabb színvonalon megválaszolni. Íme, a témakörök, vázlatosan:

1. osztály: *Érzelmek színes csokra*

1) Létünk alapja a világban: *Bizalom*

Bemutatózás. Az ismerlentől való félelem. Megismerhető-e a világ? Látszat és valóság. Ellenségkép és az ellenséges érzület megszüntetése. Igazmondás és szavahihe-tőség. Hazugság és becsület.

2) Ősz van: *Elmúlás és reménység*

Az elmúlás változatai. Megszűnés, pusztulás, halál és meghalás. A meghalás az élet fáján termő gyümölcs. Amilyen az életünk, olyan a halálunk (?). Miről üzennek a temetők?

3) Karácsony: *A szeretet megnyilvánulásai*

Együttérzés gyászolókkal, szenvedőkkel, segítségre szorulókkal. Karácsony: az aján-dékozó szeretet ünnepe. Hála. Segítségnyújtás, szolidaritás. A megosztott teher könnyebb. Közteherviselés. Védelmeszini a gyöngét: a lovagiasság eszménye.

4) Hosszú téli éjszakák: *A lét sötét foltja, a rossz*

Találkozásunk a rosszal. Fájdalom, amit elszenvedünk. Fájdalom, amit okozunk. Bün-tetés. Mit szabad és mit nem? Illetlenség, engedetlenség, veszély, bűn. Bűntudat. Bűn-bánat. Van-e bűnbocsánat?

5) Tavaszi ragyogás: *A boldogság*

Tavasszal újra éled a természet. Élet és élniakarás. Öröm és boldogság. Lehet-e bol-dog minden ember? Meghatározott-e a sorsunk? Mi kell a boldogsághoz? Csak együtt lehetünk boldogok.

2. osztály: *Otthon és idegenül a világban*

1) Elmúlt a nyár: *A boldog aranykor*

Szép nyári élményeink. Miben látjuk a boldogságot? Az emberiség tudni véli, hogy volt egy boldog aranykora. Mitológiai elbeszélések az aranykorról. A bibliai hagyomány. A ma-gyar mondavilág üzenete. Összehasonlító elemzés.

2) *Az éden elvesztése*

Az aranykor végetért. Az emberlét csonka és sebzett. A lelkiismeret. A lelkiismeret ne-velése. A legáltalánosabb erkölcsi törvény: a jót meg kell tenni, a rosszat el kell kerülni!

3) *Haladás*

A haladás fogalma. A kulturális haladás és az eredmények megőrzése. Országépítés. A tehetség fogalma és a tehetség művelése. Megfelelő embert a megfelelő helyre!

4) *Az erkölcs*

Önmagunk megvalósítása az erkölcs. Képünk önmagunkról. Az élet célja. Különböző korok és különböző kultúrák emberképe. A modern ember fogalma.

5) A fagyos tél leteszi a fegyvert: *Harmóniában a világgal*

Védekezés és biztonságkeresés. Kizsákmányolás. Emberek kizsákmányolása. A világ kizsákmányolása. Önmagunk kizsákmányolása. A jövő kizsákmányolása. Az ember együtt él társaival és környezetével. Az erkölcs, mint társadalmi norma. Önmagunk elfo-gadása. Mások elfogadása. A világ elfogadása. Az élővilág az ember környezetében. Az ember elválaszthatatlan a környezetétől.

6) *Miénk a világ! – Anyagi és szellemi javak*

A birtoklási vágy. A tulajdon fogalma. Magántulajdon és közösségi tulajdon. Anyagi ja-vak. Az arany. A pénz. A szegénység. Lemondás az anyagi javakról szellemiek javára. Az anyag ill. a szellemi javak megmaradása. „Ércnél maradandóbb...”

3. osztály: *Az emberiség folyamának sodrásában*

1) *Betakarítás: A múlt*

Betakarítjuk a termést. „Ki mint vet, úgy arat.” A múlt az, ami megtörtént. A megmásíthatatlan múlt. A megmásítható múlt. Az emberben tovább élő múlt. Az emlékezés. Az ünnep.

2) „kavarog e szívben”: *Az ember történelmsége*

Beleszületünk a meglévő világba. A hagyomány. Az élet minőségi változásai a történelmi korok szerint. Az egyén történelmsége. Gyermekkor. Felnőttkor. Öregkor. Életkori sajátosságok. A család. Az élet vége.

3) Egy fontos hagyomány: *Az ótestamentum*

A hagyományok írásba foglalása. A könyv eredete. A szent könyv fogalma. Az Ótestamentum története. Szimbolikus események: bűnbeesés, exodus. Szimbolikus erejű személyiségek: Ábrahám, Mózes, Dávid, próféták. A kiválasztottság. A Tízparancsolat. A messiási eszme. Kísérlet a rossz problémájának megoldására: Éden, Jób, Jónás. A mai zsidóság. Antiszemitizmus és cionizmus.

4) Merre tovább: *Az ember jövője*

Tavaszi zsongás. Az újjászületés gondolata az ókortól napjainkig. Örök fiatalság? Az alkímia és a titkos tudás. Horoszkóp. Futurológia. Tudományos-fantasztikus irodalom. „Csillagok háborúja”. Az ufo-kérdés. Szupermenek Tarzantól a Terminátorig. Az abszolút jövő hirdetése.

4. osztály: *A szeretet kultúrája*

1) A világ vándora: *A KULTÚRA*

Az úton lévő ember. A kereső ember. A cél fogalma és felosztása. A célok felismerése. Életcél. A kultúra fogalma. Különböző kultúrák. Várjuk és alakítjuk a jövőt. Advent.

2) Karácsony: *Az élet védelme*

Karácsony ünnepe és megünneplése. Az élet, ami adatik. Az élet védelme. Az élet veszélyeztetése. Az élet kockáztatása. „A létért való küzdelem” – Charles Darwin. „Az élet tisztelete” – Albert Schweitzer.

3) Növekszik a gyermek: *A fejlődés*

Fejlődésemélet a fajok eredetéről. Növekedés és fejlődés. A fejlődés lényegi sajátosságai. Sodrás az Időben – Pierre Teilhard de Chardin. Továbbfejlődhet-e az ember?

4) Növelés: *NEVELÉS ÉS ÖNNEVELÉS*

Nevelés = növelés. Engedelmség és kötelesség. Növekvő önállóság. A tudat fejlődése. Személyiség, egyéniség, jellem. Kapcsolataink másokkal = közösség. A közösségek táguló köre a családtól az emberiségig.

5) A haladás egyik rugója: *A názáreti jézus evangéliuma*

Az evangélium(ok) irodalomkritikája. Vélemények Jézus történetiségéről. Az evangélium mondanivalója. A „keresztény kultúra” fogalma és kritikája.

6) „Valakinek holnap meg kell váltani ezt a világot”: *Messiási eszmék*

Megváltottatta-e (megváltotta-e) a világot a kereszténység? Európa újkori forradalmi eszméi. A szabadság, mint az elnyomatás megszüntetése. Egyenlőség, egyenjogúság. Testvériség. Értékrend, értékek hierarchiája.

5. osztály: *Határok és a határtalan*

1) A történelem határán: *A világ eredete*

Tudományos megismerés és tudomány. Mitológiai magyarázatok a világ eredetéről, Sumértól a görögökig. Értékelésük. Egyéb eredetmagyarázatok (kínai, hindu, indián stb). A bibliai teremtéstörténet.

2) Az tér és idő határán: *Világ és túlvilág*

Az „őkori világkép”. Túlvilági lények. Kapcsolat a túlvilággal. Orfeusz az alvilágban. Dante: Az isteni színjáték. Varázslók, csodadoktorok, démonok. A keresztény túlvilág, mint az erkölcsi törvény szentesítője.

3) A test és lélek határán: *Aszkézis*

Jóléti társadalom. Teherbírás és edzés. A szoktatástól az engesztelésig. Az askézis értelme és célja. Az askézis gyakorlata. Önmérséklet (önmegtartóztatás), mint életforma.

4) Az érzékek határán: *A buddhizmus*

A Kelet világa. Buddha élete. A szenvedélynélküliség. A buddhizmus válasza a rossz problémájára. A buddhizmus erkölcstana. A buddhizmus elterjedése és hatása.

5) Határok a földön: *Magyarság – európaiság – kereszténység*

A Keletről jött nép. Csatlakozás a Nyugathoz. A klasszikus Európa. A magyar nemzeti érzés ébredései. A reformkor eszmevilága. A „keresztény Európa”. A „kereszténység utáni Európa”.

6) A cselekvés határán: *Szabadság és elkötelezettség*

Az ember szabad választása. Szűkülő szabadság. Személyes elkötelezettség. Nemzeti elkötelezettség. Vallási elkötelezettség. Inkvizíció. Mások másságának türelmes elviselése.

6. osztály: *Hol van a mérték?*1) *Antropológia*

„Agere sequitur esse – a lét meghatározza a tudatot”. Mitológiai emberértelmezések. Távolkeleti emberértelmezések. Görög emberideál. A Biblia emberképe. Az erény.

2) *A hatalom*

Az ember uralma alá hajtja a földet. A hatalom fogalma. Etológiai felismerések. A hatalom jelei. Birodalmak régen és most. A hatalom torzulásai. A hatalommal való visszaélés. Terror.

3) *A reformáció*

Európa reformvágya régen és most. „Az Úristen higánya”: Luther Márton. A protestáns etika. A kapitalizmus. A szociális igazságosság. Kísérletek a javak igazságos elosztására.

4) *Az egyház a világban*

A jeruzsálemi vagyonközösség. A konstantini fordulat. A világi és lelki hatalom összefonódása Európában. A(z katolikus) Egyház szociális tanítása és gyakorlata. A gondviselő „Atya” és az „Anyá” szentegyház.

5) *A kétnemű ember*

Matriarkátus és patriarkátus. A férfi és nő biológiai különbsége. Férfi és nő, mint személyiségjegy. A férfi és nő a társadalmakban. A férfi és nő egysége. A nemi élet humanizálása. Szerelem és szeretet.

7. osztály: *Az ember önkifejezése*1) *Filozófia*

Tudomány – igazság – objektivitás. Az igazság fogalma. Jogi, erkölcsi, bölcséleti értelmezése. Idealizmus. Szókratész, Platon, Arisztotelész. Descartes. Racionalizmus. „Amit látok, az csak kéreg.”

2) *Hit*

A létfogalom analógiája. Az ismeretszerzés forrásai. Az anyagfogalom. Alkímia a titok nyomában. Az atomfizika kérdőjelei. A lét horizontja. Hit és humanizmus. Vallásos hit. A nemhit hite: az ateizmus.

3) *Művészet*

Az ember vágya Aziránt, hogy kifejezze önmagát. A szellem objektivációja. Művészet és mágia. Művészet és esztétikum. Művészet és világnézet. Népművészet, néplélek. Nemzetköziség a népművészetben.

4) *Hazafiság és nemzetköziség*

A haza, a nemzet és a nemzetiség fogalma. Kellenek-e határok? Patriotizmus, nacionalizmus, sovinizmus. Együttműködés. Nemzeti sajátosságok megőrzése. A gyökértelesség veszélyei.

5) *Munka és szabadidő*

Célzott cselekvés. Érdek és haszon. A munka kényszere. A munka értéket hoz létre. Kreativitás. Cselekvés érdek nélkül. Sport. Szórakozás. A játék. „Gyermek lettem újra.”

8. osztály: *Én, aki vagyok s aki leszek*

A nyolcadik osztály kezdetén úgy fekszik előttünk a kultúra, mint egy színes szöttes. Itt az ideje, hogy kitapintsuk a csomópontokat, bemérjük az erővonalakat, és elhelyezzük benne magunkat.

1) Világosan és tisztán megfogalmazzuk, mit nevezünk kultúrának. Hogyan, milyen módszerrel lehet tanulmányozni a kultúra történetét, s egyes rétegeinek egymásra hatását.

2) A kultúra kezdeteinek időrendi vázlata. Az egyes kultúrkörök elhelyezkedése, egymáshatása. Hatásuk ma.

3) Kelet és Nyugat, Észak és Dél jellegzetes különbségei. A nyugati civilizáció zsákutcája. Civilizációs ártalmak.

4) „Európaiság”. Európa szellemi arculatának kialakulása. Szellemi áramlatok Európában.

5) A felnőtt személyiség. Búcsú a gyermekkortól – már amiben kell. Helyem a többiek között.

Mindentudónak kell lenni?

Ebben a vázlatos tanmenetben filozófiai, társadalomtudományi, vallástörténeti, szociológiai, pszichológiai, erkölcsstani, művelődéstörténeti, politológiai – és még felsorolni is sok, mennyiféle téma szerepel. Lehetetlenség ennyi mindenhez érteni. Hol van arra képzett pedagógus, hogy mindezeket tanítsa? Ki tudja e tantárgy könyveit megírni?

A választ már megadtam korábban, amikor azt jeleztem, hogy az a fajta emberművelés, amellyel munkaközösségünk elkötelezte magát, feltételezi a közösséget, az össz-munkát, együttműködést. A tanítványokkal is, akik maguk is alkotói lesznek e „tantárgynak”, akik művelik a kultúrát. Vagyishát önmagukat. Akik tanítva tanulnak, akikre a dolog természeténél fogva visszahat az, amit művelnek. S ha valaki az égből pottyant kis tünevények, a kérdező gyerekek, az Exupéry féle kishercegek mellett úgy tud jelen lenni, mint ama pilóta, olyan nyitottan, megnyílóan, megszokott világára újból rácsodálkozni tudóan – akkor lesz elég bátorsága ahhoz, hogy hiteles válaszokat keressen a kérdésekre. A kultúra tanítása nem többet, de nem is kevesebbet kíván a pedagógustól, mint hogy ember legyen – Ember.

Két tanév telt el kísérletezéssel. Egyre nagyobb bizonyosságot szereztünk arról, hogy jó nyomra lertünk. A gyerekek gondolkoznak, mert látják: életük igazgatásában a személyes állásfoglalást nem mellőzhetik el fontos kérdésekben.

Bemutató

Következzék most valami ízelítő. Az 1. osztályosokkal valahogy így beszélem meg, hogy az ismerlentől félünk, de a megismerés megszüntetheti a félelmet:

Megismerni annyi, mint megszelídíteni

1) Édesanyám mesélte el, hogy abban az utcában, amelyen az unokáihoz szokott naponta átmenni, van egy kis üzem. Kertes ház, ahol nagyon jó helye van a két kutyának, akiket szabadon engednek a dolgozók, amikor munka után hazamennek. Jó helye van a kutyáknak, csak éppen nincs velük senki. Ott heverésznek a kertben, senki nem szól hozzájuk, senki nem játszik velük. De ha elmegy valaki a kerítés mellett, olyan vad ugatásba kezdenek, hogy zeng belé a környék. Vannak is, akik mérgecsk ezert, és csúnyákat mondanak a kutyákra. Olyan is van, aki meg annyira fél, hogy inkább átmege a túloldalra. Édesanyám viszont nem fél tőlük. Ő nem fél a kutyáktól. Pedig kicsi, törékeny néni. Az utcán vezetett hatalmas kutyáktól sem fél, és még a parkban szabadon száguldóztól sem. Csodálkoznak is rajta, és kérdezzetk, hogy-hogy nem fél? Ő meg csak mosolyog ezen, és azt mondja, őt szeretik a kutyák, mert biztosan érzik, hogy nem fél tőlük.

A kis üzem két kutyája mindig ugatva viharzott a kerítéshez, akárhányszor arra ment. A kutyák ugattak, ő meg mindig köszönt nekik: „Szervusztok! De szépek vagytok! Mit ugattok? Én úgyse félek tőletek! Szegény kutyák, nincs kivel játsszatok? Gyertek ki hozzám!” – Beszélt hozzájuk. Mindíg mondott nekik valami kedveset. És a kutyák hamarosan már nem ugattak, ha ő ment arrafelé. Odaszaladtak a kerítéshez, és csóválták a farkukat. Édesanyám pedig olyan bátor volt, hogy benyúlva a kerítésen, még meg is simogatta őket. Aztán, ha volt valami kis csont, akkor elvitte nekik. Egy idő múlva észrevette, hogy a kutyák már várják őt, és messziről észreveszik, és szaladnak eléje a kerítéshez. A többi járókelő meg csak csodálkozik, mert azokat úgy meguagatják, hogy na!

2) Olvassuk el Benedek Elek meséjét, *A háromvadas királyfit!* Figyeljük meg, hogy amint az oroszlán, a medve és a farkas megismerik a királyfit, szolgálatába szegődnek! És a végén kiderül, hogy ők is királyfiak!

3) Mondja el, akivel történt már olyan eset, hogy nagyon félt valamitől (maga se tudta, miért, hiszen nem is ismerte), aztán amikor megismerte, már nem is félt! Pl. fogházástól, bogártól, víztől, stb.

4) Énekeljük Weöres Sándor versét, *A tündért!*

A készülő tankönyv egyik fejezete talán ez lesz (6. osztály):

Az ember tudása önmagáról

Életünk nem előre lefektetett síneken fut. Bár van ilyen látszat. Mert az ember gyereke óvodába kerül, majd iskolába, s úgy tűnik, mindenkivel ugyanazok a dolgok történnek meg. Am lopakodjunk csak be egy 25 éves érettségi találkozóra, lessük meg azokat, akik oly sok tekintetben egyformának tűntek fiatal korukban: most már mennyire különböznek egymástól! Hát még ha ki is hallgathatjuk őket, amint kifejtik véleményüket életük céljáról, sikereikről és kudarcaikról, örömeikről és arról, hogy mi okozott nekik szenvedést!... Persze, vannak hasonlóságok. De nagy különbségek is. Mert a volt osztálytársak más-más irányba fejlődtek tovább az iskola után. Mert az iskola félkész állapotban bocsátotta útra az embert, s neki kellett befejeznie önmagát. Sőt: embernek születünk, de azt is mondhatjuk, hogy emberré kell teremteni önmagunkat. Az ember maga alkotja meg kultúráját és önmagát.

1) Kinek tartja az ember önmagát?

Az ősi indiai kultúra egyenrangúnak tekinti a növényt, az állatot és az embert. Minden élő csak egy hullám: egy pillanatban kiemelkedik az élet tengeréből, a következő pillanatban belesimul megint. Észak-amerikai indiánok egynek tudják magukat a földjükkel. Egy mai európai ember pedig el se tudja képzelni magát magántulajdon nélkül. Mindez azon múlik, hogy kinek tartja az ember önmagát. E kérdésre adott választól függ egész életfelfogása, életmódja, értékrendje, másokhoz és a világhoz való kapcsolata. „Agere sequitur esse” – tartja a latin mondás, magyarul: a cselekvés a létet követi, vagyis *hogyan mit teszünk, attól függ, hogy minek tartjuk magunkat*. Olvassd Seattle törzsfőnök levelét az USA kormányához 1855-ben:

„Hogyan vásárolhatod meg az eget és a földet? Ez a gondolat értelmetlen a mi számunkra. Ha a levegő símogatása, vagy a víz csillogása nem a miénk, hogyan tudjuk Neked eladni? Ennek a földnek minden röge szent a mi népünk számára. A fehér ember halottai elfeledik szülőföldjüket, amikor a csillagok között bolyonganak. A mi halottaink sohasem feledik el ezt a csodálatos földet, mert ez a föld a rézbőrű ember édesanyja. Mi a föld részei vagyunk, és a föld bennünk van. A bódító illatú virágok a mi testvéreink, az állatok, a lovak, a fenséges sas, mind-mind a mi testvéreink. Az égbetörő sziklák, az erdők lehellete, a mokány ló életkedve és az ember: mindez egy család.”

2) Az embernek önmagáról alkotott véleménye tehát meghatározza cselekvési szabályait. Helyesnek (= erkölcsösnek) tartjuk azt, ha az ember cselekvése megfelel az önmagáról alkotott képének. Helytelennek (= erkölcstelennek) tartjuk, ha valaki nem a saját mivoltának megfelelően cselekszik.

3) Az embernek önmagáról alkotott tudását, pontosabban azt a tudományt, amely az emberről való tudásunkat rendszerezi, görög szóval antropológiának nevezzük. E kifejezést több értelemben használjuk:

3.1) A természettudományos antropológia biológiai tudomány. Az ember testi felépítésével, a rasszok különbségeivel, az ember testi eredetével és az átörökléssel foglalkozik. E tudomány kezdetei a XVIII. századba nyúlnak vissza. 1859-ben jelent meg Charles Darwin híres műve, *A fajok eredete*.

3.2) Francia és angol nyelvterületen összehasonlító néprajzot és őstörténetet értenek antropológián, amely nagyrészt az ún. primitív népek szokásaival, törvényeivel és nyelvvel foglalkozik, és a történelem előtti emberi lényekkel.

3.3) A bölcséleti antropológia azzal foglalkozik, amit az előző kettő magától értetődőnek tételez föl: ti. hogy személyek vagyunk, beszélünk, múltunk és jövőnk van stb. Sok más tudomány eredményeit használja fel.

4) Az emberi tudás az újkor óta vált szét a mai értelemben vett szaktudományokra. Előzőleg a világ jelenségeiről egységes magyarázatot próbáltak adni, amely a mai szak-

ismeretekkel összehasonlítva néha mosolyogtatóan tudatlannak tűnik, máskor viszont úgy látszik, hogy a régiek a maguk módján többet értettek a világból, mint mi. Már az ősidőkben, évezredekkel ezelőtt is találkozunk olyan kijelentésekkel, amelyekben az ember megkísérelte megfogalmazni önmagáról való tudását. A régészet feltárásai és a mitológiai leírások erről tanúskodnak.

Házi feladat: Írj arról, hogy minden dolog a maga természetének megfelelően viselkedik, annak értelmében, hogy „nem adhatok mást, csak mi lényegem” (pl. ha mosópórt tesz valaki tévedésből a teába, az persze nem édesíteni, hanem habzani fog, ha fölka-varja...!)

Végezetül köszönöm a bemutatkozás lehetőségét. Bírálatot, kiigazítást, észrevételeket szívesen fogadok, annak érdekében, hogy együtt szolgálhassuk azt az ügyet, amelynek szekerét csak közösen s egy irányba húzva tudjuk kimozdítani a kátyúból.